

ZÁPISNÍK

SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

ročník 7

číslo 4 1988

T É Z Y P R E D N Á Š O K

K niektorým postulátom marxistickej jazykovedy

Už mnohokrát bola položená otázka, aký status má marxistická jazykoveda, a či sme vôbec oprávnení hovoriť o takejto jazykovede. Ak aj prijmeme to, že atribútom marxistická sa vyjadruje skutočnosť, že ku skúmaniu jazyka sa pristupuje cieľavedome z pozícií dialektického a historického materializmu, toto východisko rozhodne neznamena len bezprostrednú odvodenosť, respektíve odvoditeľnosť od konštatovaní a citátov klasikov marxizmu-leninizmu. K. Marx, F. Engels a V. I. Lenin sa síce opakovane vyjadrovali k otázkam jazyka, ale tieto ich vyjadrenia nepredstavujú ucelenú teóriu jazyka a jeho všestrannú charakteristiku. V dielach marxizmu-leninizmu sa objavujú vždy len tam, kde jazykové otázky nejako zasahujú do problémov historického alebo dialektického materializmu. Preto ich ako také aj treba brať a nevytrhávať zo súvislostí, nedávať im /pseudo/lingvistickú interpretáciu, ani nevysvetľovať nimi empirické problémy jazykovedy. Filozofia sa do konkrétnych vied nemá zapájať všade. Rozhodne od

nej nemožno žiadať riešenie špecifických jazykových problémov - kritériom pravdy nie je korešpondencia s istou filozofickou predstavou, ale korešpondencia so skúmaným objektom a napokon s praxou.

V konfrontácii marxistickej a nemarxistickej jazykovedy obstoja len taká jazykovedná teória, ktorá dáva kľúč k správnejšiemu a hlbšiemu chápaniu podstaty jazykových javov /za marxistickú preto nemožno považovať "nové učenie o jazyku" N. J. Marra/. Na druhej strane treba vedieť objektívne posúdiť z hľadiska marxistickej metodológie a prínosnosti aj tie metódy jazykového opisu a pojmy, ktoré sa po prvýkrát uplatnili /alebo boli sformulované/ v prácach nemarxistických autorov. Povinnosťou marxistickej jazykovedy je, ak sú na to dobré dôvody, pokúsiť sa o ich novú, pre ňu prijateľnú interpretáciu, "postaviť ich z idealistickej hlavy na realistické nohy" /Lenin/.

Diskusie o marxistickej jazykovede prebiehajú aj v Sovietskom zväze. Niektoré otázky však ostávajú stále otvorené. Diskusiu vyvolávajú požiadavky niektorých autorov zachovať jednotu a celistvosť v prístupoch ku skúmaniu jazykových javov, respektíve formulácia, že "pluralizmus mienok a názorov, ktorý sa stal v súčasnosti módnym najmä v jazykovede", protirečí "monistickému chápaniu sveta" /R. A. Budagov/. Jazyk je však taký zložitý a mnohostranný jav, že ho nemožno skúmať jednou metódou. Práve absencia viacstranného preskúmania predmetu vedie

k jednostrannosti jeho poznania, a to je príčinou najčastejších chýb a omylov. Najrozvinutejšie vedy nevyhnutne prichádzajú v istom okamihu k "uvedomeniu si nejednoznačnosti", keď sa začína pociťovať nedostatočnosť opisu skúmaného predmetu v rámci jedného teoretického systému.

Diskusiu si vyžaduje aj téza, že predstava o jazyku ako systéme znakov nie je zlučiteľná s jeho chápaním ako "praktického" skutočného vedomia /Marx - Engels/ a ako najdôležitejšieho prostriedku ľudského dorozumievania /Lenin/. Výmena obsahov vedomia nie je možná ináč, než iba na základe jazykového systému, spoločensky fixovaného systému znakov. To, čo je na /štrukturalistickej/ predstave o jazyku ako systéme znakov neadekvátne, je hypostazovanie tohto systému /pracuje sa s abstrahovaným, izolovaným a redukovaným objektom bez toho, aby sa vedelo, prečo a z čoho sa abstrahuje/. Tento problém do značnej miery rieši nová paradigma vo vývine jazykovedy /"komunikačno-pragmatický obrat"/, pre ktorú je základnou premisou spoločenská determinovanosť a funkcia znakového systému, komunikačná činnosť.

Jazyk je spoločenský jav, ale jeho sociálna podstata neurčuje v ňom všetko. V jazyku sa odrážajú nielen spoločenské, ale aj prírodné zákony, mnohé závisí od čisto biologickej organizácie človeka /tendencia k ekonomii, odpor k detailizácii -- typizácia/. Inou krajinou, je preceňovanie biologického v jazyku u N. Chomského.

V otázke vzniku jazyka, jeho vývoja, nemožno podceňovať ani úlohu jednotlivca. V prípade jazykovej tvorivosti vo fylogénéze nejde o akt "masovej" tvorivosti, ale iba o proces spoločného /spoločenského/ prijatia individuálnej inovácie. Ako ukazujú aj pozorovania etológie, prenasledovanie a napodobňovanie niečoho komunikačne nového v týchto spoločenstvách je rozhodujúce to, či iniciátorom zmeny je vodcovská osobnosť alebo "radový" člen spoločenstva.

PhDr. Slavo Ondrejovič, cSc.

/31. 5. 1988 - Bratislava/

Nostratická hypotéza a súčasná lingvistika

O životnosti Illič-Svityčových myšlienok svedčí priamo prubeh vydávania jeho stežejného díla Opyt sravnenija nostraticeskich jazykov. Opyt měl být podle autorova původního plánu popisem hláskoslovné i gramatické stavby a slovníku nostratického prajazyka, ale ve svazcích doposud vydaných /I - III/1/ má převážně podobu abecedně řazených etymologických statí s výkladem jednotlivých nostratických rekonstrukcí. Svůj projekt srovnávacího slovníku předložil Illič-Svityč ve sborníku Etimologija 1965 /vyd. 1967/, němž uvedl seznam 660 nostratických etymologií. Z nich 245 bylo podrobně zpracováno autorem a uveřejněno vydavatelskou skupinou v I. díle Opytu, 108 v II. díle a 25 v I. části III. dílu /celkem 378 etymologií/. Rukopis

I. dílu vyšel ještě převážně z ruky Illič-Svityče a byl vydán editory komentovaně r. 1971. Obsahuje mimo jiné fonologické tabulky a 1273 bibliografické údaje.

II. díl je již kombinací práce Illič-Svityčovy a editorů, neboť v části I - N obsahuje autorovy stati zčásti hotové, zčásti rekonstruované z konceptu; zbytek jsou experimentální stati napsané autorem před započítím hlavního celku práce, jež mu měly umožnit odhad formy a rozsahu celého díla. II. díl obsahuje kromě údajů Illič-Svityčových i novou bibliografii shromážděnou editory /144 titulů/.

Třetí díl vznikl převážně již prací editorů Opytu. První část III. dílu obsahuje stati z úseku I - G, které jsou editory samostatně sestaveny z kartotéčního materiálu Illič-Svityče s přihlédnutím ke stati v Etimologii 1965. Opěty byla doplněna bibliografie /420 položek/. Je zde tedy třeba mluvit o společném díle Illič-Svityče a vydavatelů. Z tohto důvodu jsou jednotlivé stati mimořádně podrobně etymologicky argumentovány a zabírají značný rozsah /například až 14 stran/.

V období po smrti Illič-Svityče se dospělo k novým historickosrovnávacím výsledkům, na něž bylo třeba brát zřetel. Současná nostratika musí dnes považovat za prokázanou příbuznost jazyků severokavkazských /do nichž se již zahrnuje i jazyk churritský a urartský/. Je prokázána i vzdálená příbuznost jazyků severokavkazských se sinoti-

betskými, jenisejskými a ne-dene. Například kládá se, že by tyto jazyky byly nostratické a jejich shody s jazyky nostratickými, zejména kartvelskými, se považují za důsledek kontaktů. Část prokázanych shod je zřejmě důsledkem nepřímé příbuznosti makrorodin /nostratické, paleourasijské a sinotibetské/.

Hlavní editory a autory komentářů jsou A. B. Dolgopolskij a V. A. Dybo. Kontrolu materiálu provádějí přední odborníci příslušných oborů: A. B. Dolgopolskij /berberský, kušitský, čadský/, A. A. Zaliznjak /ie., sem./ Je. A. Čelimskij /ural./, I. I. Pejros /dráv./, V. A. Dybo /kartv./ Na přípravě III. dílu se kromě dřívějších badatelů podílela i řada dalších, z nichž připomeňme aspoň A. Ju. Militareva a S. A. Starostina.

Z ostatných sovětských jazykovědců, kteří jsou svým dílem blízcí nostratické hypotéze, je třeba uvést hlavně M. L. Palmajtise. Jeho rekonstrukce nostratického gramatického systému je samostatnou svéráznou paralelou Illič-Svityčova pojetí této problematiky. vychází v podstatě z týchž hlavních zájmených základů jako Illič-Svityč, ale podle svého pojetí je seskupuje v odlišný, dosti složitý systém, který bere v úvahu více než jeho předchůdci ergativní konstrukce kartvelské. /Informaci o Palmajtisově paralelní koncepci i koncepcích V. V. Ivanova a A. B. Dolgopolského podává Blažek v SaS 44, 1983, 241 s., o Palmajtisových fonologických rekonstrukcích v SaS 69, 1988, 39 n./.

V zahraničí přivítali nostratickou hypotézu i někteří starší lingvisté, zejména uralista B. Collinder a altajista K. Menges. Collinder byl značně ovlivněn ve svých srovnávaních uralských velár s indoevropskými laryngálami dílem Illiče-Svityče. Podobný postoj má nezávisele na Collinderovi i jugoslávský indoeuropeista B. Čop. Menges přijal se sympatiemi i rozšíření pojetí nostratické makrorodiny vypracované A. B. Dolgopolským. Práce V. M. Illiče-Svityče a jeho pokračovatelů byly se zájmem přijaty i zastánci monogenézy jazyků světa, jak to vidíme zejména u záhřebského badatele mladší generace A. Gluchaka a u R. W. Wescotta z USA.

Mimořádně kladně, ale také se strážlivou skepsí byla nostratická hypotéza přijata v Československu. Ze starší generace ji uvítali zejména F. Kopečný a V. Skalička, který se pokouší zahrnout do nostratické makrorodiny i baskičtinu a některé jiné jazyky, a dále A. Lamprecht. Z mladších badatelů pronikl nejhluběji do nostratické problematiky V. Blažek, jehož doplnění a opravy některých dosavadních nostratických etymologií vyšly v různých publikacích u nás i v zahraničí. Tento lingvista zastává rovněž koncepci rozšířené nostratické makrorodiny a jejích vzdálenějších příbuzenství s makrorodinou paleoeurasijskou a sinotibetskou. Schematicky:

I. Nostratická /borejská/ makrorodina

A. západní skupina /bohatý konsonantismus, vokalis-

mus podléhá ablautu/

1. atroasijská rodina /jazyky semitské, kušitské; berberské; epytský a koptský, české jazyky/
2. kartvelská rodina
3. ?? severokavkazská rodina
 - a. západní "jazyk hattí; abchazoadygejské jazyky/
 - b/ východní /jazyk churritský a urartský; nachské jazyky; dagestánské jazyky/
4. ?? jazyk etruský, lemnoský, rhaetský
5. indoevropská rodina
- B. východní skupina /chudší konsonantismus, stabilní vokalismus/
 1. uralská rodina /jazyky ugrofínské, samojedské, ? jukagirské/
 2. čukčo-kamčatská rodina
 3. nivchský jazyk
 4. tunguzo-mandžuská rodina a jazyky korejský a japonský
 5. mongolská rodina
 6. turkská rodina
 7. drávijská rodina, ? elamská rodina
 8. ? eskaleutská rodina
- II. paleoeurasijská makrorodina
 1. ? baskický jazyk
 2. jazyk burušaski a usbetrátové jazyky střední Asie

3. jensejské jazyky

4. y severokavkazské jazyky

III. sinotibetská makrorodina /srov. také jazyky jensejské, burušaski a na-dene/

Ze sovětských vědců záporně hodnotí nostratickou hypotézu B. A. Počchua, který kritizuje vytržení kartvelštiny z kontextu kavkazských jazyků. Illič-Svityč však výběrem šesti jazykových rodin nijak nevymezoval hranice nostratické makrorodiny; výběr byl totiž ovlivněn především úrovní rekonstrukce jednotlivých prajazyků. Sám zřejmě počítal s genetickou jednotou kartvelských jazyků a obou severokavkazských rodin. Skepticky posuzuje nostratickou hypotézu G. Je. Kornilov a S. V. Voronin.

V zahraničí se dostalo kritického přijetí nostratické hypotézy mimo jiné od britského turkologa G. Clausona, který odmítá alťajské příbuznosti vůbec, a to z geografických, kulturních a archeologických důvodů. Kritický spis rakouského turkologa Doerfera se zaměřuje proti nostratické hypotéze jakožto proti koncepci výrazně glottogonické; takové hypotézy autor zásadně odmítá. B. Garbini opět zavrhuje nostratiku z neolingvistických areálních pozic. R. Austerlitz /USA/ nevěří v genetickou divergenci jako převládající proces jazykového vývoje v dávné minulosti a zdůrazňuje kreolizační procesy. Rovněž P. Hajdů odmítá možnost použití současné komparatistiky pro velmi dávná stadia vývoje.

V Československu zaujímal zhrzenlivě kritický postoj k nostratické hypotéze semitista K. Petráček. Pokoušel se ji nějak sloučit s pojetím G. Garbiniho, který vycházel z neolingvistických areálních pozic a považoval Illič-Svityčův pohled na semitoamiskou problematiku za zastaralý. Petráček považuje nostratický prajazyk za pouhý převodní systém, nikoli za jazykovou realitu. Kritické výhrady Doerfera, Austerlitz a Hajdů kombinuje ve svém skeptickém přístupu k nostratické hypotéze A. Erhart. Místo genetického divergentního modelu preferuje rekonpozici genetických skupin.

Historickosrovnávací jazykověda bude se ještě muset vyrovnat s řadou nedořešených problémů. Pak teprve dostane metoda extrapolace modelu prajazykové divergence na období mladšího paleolitu a mezolitu použitá Illič-Svityčem náležitou dodatečnou motivaci. Nicméně už nyní pochyb o jistých výhodách této extrapolace ve srovnání s představami o kontaktové, kvazipříbuzenské, alogeneticke a podobné povaze vztahů mezi nostratickými jazykovými rodinami. /Podrobněji srovnej Je. A. Chelimskij, Trudy V. N. Illič-Svityča i razvitije nostratičeskich issledovanij za rubežom. In: Zarubežnaja istoriografija slavjanovedenija i balkanistiki, Moskva, Nauka, 1986, s. 229-282./

PhDr. Mirek Čejka, cSc.

/14. 6. 1988 - Bratislava/

Východiská pravopisných princípov A. Bernoláka
vo vývine pravopisu spisovnej slovenčiny

Demokratické požiadavky osvietenského hnutia sa v našich pomeroch najvýraznejšie prezentujú dielom A. Bernoláka. Dvesto rokov od uzákonenia prvého spisovného jazyka Slovákov na domácom základe je príležitosťou zamyslieť sa nad celým jazykovedným dielom A. Bernoláka a porovnať ho s vývinovými peripetiami spisovnej slovenčiny po súčasnosť.

Z pozície marxistickej jazykovednej teórie možno sa dnes hodnovernejšie a objektívnejšie vysloviť o hodnote a odkaze Bernolákovho jazykovedného diela pre vývinové tendencie spisovnej slovenčiny.

Nie náhodou sa i v súčasnosti zamýšľame nad pravopisnými princípmi jeho spisovného jazyka, ktoré vzbudili pozornosť a väčšinou nevôľu už pri vzniku bernolákovčiny a neprijala ich ani väčšina štúrovskej generácie, čo sa odzrkadlilo v takzvanej hodžovsko-hattalovskej úprave Štúrovho spisovného jazyka, najmä jeho pravopisu.

Bernolák zdôvodňoval svoj pravopisný systém jednak zásadami osvietenskej racionalistickej filozofie, jednak názormi filozofov /i starovekých/, ktorí v súlade s jeho presvedčením vychádzali zo zásady, že pravopis má vychádzať z výslovnosti, pretože "prirodzenosťou a pôvodom prvšia je výslovnosť ako písanie".

Pravda, i v súlade so súčasnou teóriou spisovného

jazyka nešlo mu o akákoľvek výslovnosť. "Treba brať za normu nie tak výslovnosť ľudu ako výslovnosť vzdelaných a učených ..."

Požiadavka vychádzať pri uzákonovaní spisovného jazyka i jeho pravopisnej kodifikácie z ľudového jazyka sa uňho spájala s funkciou spisovného jazyka predovšetkým vo výchove a vzdelávaní ľudu v najširšom zmysle slova.

Na základe filologicko-kritickej analýzy dovtedajšieho pravopisného úzu slovenských, respektíve slovenčiacich textov, ale i pravopisu českých textov, zistil, že v doterajšej sústave grafém na zaznamenávanie slovenských textov sú i zbytočné písmená, ktoré v jednotlivých gramatikách i v bežnej praxi nemajú rovnakú hodnotu. Vztahuje sa to i na diakritické znamienka.

Racionalistický postoj vyslovil i k historickým tradíciám zachovávaným v doterajších pravopisných systémoch, držiac sa zdravého úsudku: "pravdivosť vecí sa totiž nemá posudzovať časom lež rozumom." Mal dostatočnú filozofickú i jazykovednú argumentáciu, aby svoje názory obhájil pred vžitým úzom, ale i pred závistlivosťami a neprajníkmi osvietenského pohybu. V jeho úvahách o písmenách, ktoré sa majú používať v spisovnom jazyku, prevláda vedecké i praktické zdôvodnenie ich náležitosti.

Vývinové súvislosti medzi Bernolákovým a Štúrovým spisovným jazykom sú preukazateľné vo viacerých vzťahoch. Priamočiaro však Štúrovčina nadväzuje na Bernolákovu kodifikáciu v ortografii. Štúrov postoj k pravopisu je totožný

s Bernolákovým. Konštatuje: "/pravopis/ na žiadnom inšom základe stáť nemuže, len na základe vislovenja ..."
" i mi pravopis náš na tomto základe vistavíme".

Hodžovsko-hattalovskú reformu Štúrovho pravopisu hodnotil Ľ. Novák už v roku 1931 ako retardačný zásah do pravopisu slovenčiny. Štúr v konečnom dôsledku súhlasil s úpravou pravopisu podľa návrhu Hudžu i Hattalu, pretože mal na zreteli prijatie nového spisovného jazyka v podobe, akú mu dal v Náuke reči slovenskej. V záujme zachovania celku ustúpil v jednotlivostiach.

Historizmus v slovenskom pravopise nepokladal za úplne záväzný ani J. Škultéty.

Posledná úprava pravopisu spisovnej slovenčiny z roku 1953 nadväzuje na jeho základy z Bernolákovho a Štúrovho pravopisného systému spisovnej slovenčiny. Verejnosť ju prijala s pochopením a jazyková prax potvrdila jej potrebu.

Z pohľadu do budúcnosti je dnes medzi všetkými používateľmi spisovnej slovenčiny zrejme a dostatočne overené, že návrat k pravopisu spisovnej slovenčiny spreď roku 1953 by bol anachronizmom. Tento stav pravopisného systému spisovnej slovenčiny prijíma i slovenská jazykoveda.

Doc. PhDr. Jozef Muránsky, CSc.

/22. 6. 1988 - Prešov/

O programe slavistického výskumu na Slovensku

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave vzniká od 1. mája 1988 slavistické pracovisko /v oddelení slovanských jazykov/, ktoré sa má stať koordinačným centrom slavistického výskumu na Slovensku.

Predkladaný návrh slavistického výskumu sa tvoril v spolupráci so zainteresovanými pracoviskami a pracovníkmi na Slovensku. Ráta sa v ňom s čo najširšou medziodborovou spoluprácou, preto v niektorých okruhoch problematiky participuje jazykoveda vo forme spoluúčasti, prispieva pri ich riešení svojou spoluprácou. Formy spolupráce a gestorstva, ktoré sa v programe uvádzajú, boli dohodnuté pri doterajších našich rozhovoroch a rokovaníach.

Návrh programu zahŕňa tie problémy výskumu, ktorými by sa slovenská slavistika mala zaoberať v súčasnosti i v dlhodobej perspektíve. Nezahŕňa tie významné slavistické práce z dialektologického výskumu a jeho atlasového spracovania /Slovanský jazykový atlas, Celokarpatský jazykový atlas/, ktoré už majú svoje organizačné formy s príslušným kádrovým zabezpečením a na ktorých sa úspešne pracuje.

Predpokladá sa, že sa navrhovaný program bude postupne uskutočňovať podľa reálnych možností nášho pracoviska /Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV/ a všetkých ostatných zúčastnených pracovísk a pracovníkov. Pri niektorých úlohách sa ráta s realizáciou prvej etapy výskumu na plánovanej konferencii, predovšetkým však na slavistickom zjazde

v Bratislave v roku 1993, kde by sa vo viacerých okruhoch problematiky mali predložiť predbežné výsledky našich nových spoločných výskumov.

V predkladanom programe sa navrhuje spolu deväť tematických okruhov: 1. Etnogenéza Slovákov a najstaršie dejiny slovenského jazyka, 2. Veľkomoravské obdobie a jeho odraz v slovenskom jazyku a v slovenskej kultúre, 3. Vývin jazyka slovenskej národnosti v medzijazykových a interetnických vzťahoch, 4. Slovenská ľudová slovesnosť v medzislovanských vzťahoch z historického a konfrontačného hľadiska, 5. Dejiny slovenskej slavistiky, 6. Vzťah slovenčiny k iným /slovanským/ jazykom z historického, konfrontačného a typologického hľadiska /so zreteľom predovšetkým na spisovné jazyky a ich vývin/, 7. Slovenské národné obrodenie v slovanských súvislostiach, 8. Slovenské spisovné jazyky v slovanských súvislostiach a 9. Literárna tvorba v štátovskom spisovnom jazyku zo slovanského hľadiska.

PhDr. Ján Doruľa, CSc.

/25. 6. 1988 - Donovaly/

Spisovná slovenčina a slovenská jazykoveda

v Matici slovenskej

Pri 125. výročí založenia Matice slovenskej, prvého skutočne celonárodného a úradne povoleného kultúrneho spolku Slovákov, pripomínáme si jej vznik, jej osudy a niektoré

momenty z jej účinkovania predovšetkým v súvislosti so starostlivosťou o spisovnú slovenčinu a slovenskú jazykovedu.

Založiť celonárodný spolok vyvolala potreba zjednotiť Slovákov v národnom hnutí v Uhorsku, kde od konca 18. storočia Maďari sa usilovali pomaďarčiť všetky národnosti /Slovákov, Srbov, Rumunov, Nemcov/, hoci celkove proti nim boli v menšine.

Pokusy o národné spolky a spoločnosti od začiatku národného obrodzenia u Slovákov mali konfesijné zafarbenie /Bernolákovo a rándlyho rovarištvo so spisovnou bernolákovčinou, Tablicov a Palkovičov Spolek, Ústav, Katedra, študentská Spoločnosť reči a literatúry čsl. v Bratislave so spisovnou češtinou /bibličtinou/. Erudita societas Kishontensis /1808/, Literárna spoločnosť banská /1809/, Hamuljakov Spolek milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne atď./ V Pešti vznikol roku 1826 /zásluhou J. Hadžiča/ na podporu literatúry a osvety u Srbov v Uhorsku kultúrny spolok Matica srpska /od roku 1834 jej sídlom bol nový Sad/. Vydávala vedecký časopis Letopis. Podľa jej vzoru vznikali kultúrne spolky aj u iných slovanských národov: u Čechov Matica česká /1831/, neskoršie aj u Slovákov Matica slovenská /1863/. Priamym predchodcom Matice slovenskej bol štúrovský spolok Patrín /1844-1848/, "jednota milovníkov národa a života slovenského", ktorý na svojich sedniciach pod predsedníctvom M. M. Hodžu v Liptovskom sv. Mikuláši rokoval

o národných problémoch, najmä o spisovnom jazyku. Stredná slovenčina prijala sa ako spisovný jazyk. Jeho gramatiku napísal Ľ. Štúr. Niektorí členovia Tatrána sa postavili za reformu jazyka /S. Chalupka, M. Hodža/. Prijali do spisovného jazyka hlásky ä, ľ a Hodža v spise Epigenes Slovenicus /1847/ obhajoval aj písmeno y ako slovanské. Hodžove návrhy prijal v podstate Martin Hattala v posudku ešte pred rokom 1848. Za revolúcie pravopisné boje utíchli, ale po jej potlačení sa zaviedla namiesto štúrovskej slovenčiny "staroslovenčina", to jest čeština čiastočne prispôsobená pre Slovákov. V 50. rokoch v tejto reči sa úradovalo a v školách učilo. Jej pravidlá zostavil Ondrej Madlinský /Slovenský pravopis, 1850/. Martin Hattala napísal po latincky gramatiku /1850/ a po bratislavskej schôdzke štúrovcov a bernolákovcov /Štúr, Hurban, Hodža, Palárik, Radlinský, Závodník/ Krátku mluvnicu slovenskú /1852/, v ktorej je kodifikovaná takzvaná opravená slovenčina. Tento spisovný jazyk uplatnil už J. V. Viktorín vo svojich almanachoch /Concordia 1858, Lipa 1860, 1862, 1863/ a po páde Bachovho absolutizmu v novinách /Pešťbudínske vedomosti od roku 1861/ Ján Francisci-Rimevský. On ako predseda prípravného výboru Matice slovenskej po Memorandovom zhromaždení /1861/ vypracoval stanovy a vymohol ich schválenie, takže sa roku 1863 zišlo v Martine zakladajúce valné zhromaždenie. Zvolilo za predsedu biskupa Štefana Moyzesa, za podpredsedu superintendenta Karola Kuzmányho, za tajomníka Michala Chrástka

a Pavla Mudroňa, znamenitých slovenských vlastencov. V Matici slovenskej ustálila sa opravená slovenčina ako spisovný jazyk všetkých Slovákov v jej publikáciách /Letopis Matice slovenskej od roku 1864, Sborník slovenských národných piesní, povestí, porekadiel I-II, 1870, 1873, Archív listín od roku 1872, Úvahy o slovenských povestiach - P. Dobšínský, 1872 atď./ . Vo výbore Matice slovenskej bol aj M. M. Hodža a M. Hattala, ktorý tu vydal I a II. diel - skladbu Mluvnice jazyka slovenského /1865/. Podľa Hattalovej gramatiky sa vydávali aj školské gramatiky /V. Málík, F. Mráz 1864 a najmä J. K. Viktorín, Grammatik der slovakischen Sprache 1860, 1862, 1864/. V osobitných štúdiách skúmali sa i staré slovenské jazykové pamiatky. Úloha Matice slovenskej vo vývine spisovného jazyka bola predovšetkým stabilizačná.

vieden oslabená vojnami, odovzdávala postupne v Uhorsku moc Maďarom, množili sa útoky šovinistických vládných kruhov proti slovenskému národnému hnutiu, proti slovenským ústavom. v polovici 70. rokov zrušila vláda najprv tri slovenské súkromné gymnáziá a roku 1875 zatvorila i Maticu slovenskú a jej majetok zhabala. Matica slovenská ako "jednota milovníkov národa a života slovenského" bola za dvanásť rokov /1863-1875/ najvyššou kultúrnou osvetovou a vedeckou inštitúciou Slovákov.

Po prevrate roku 1918, keď sa Slováci začlenili do spoločného štátu Čechov a Slovákov - do Československej republiky, oživotvorená Matica slovenská /1919/ hneď

od začiatku svojho účinkovania slovenčine venovala osobitnú starostlivosť: starala sa o skúmanie slovenských nárečí a utvorila takzvaný matičný úzus spisovnej slovenčiny vo svojich vydaniach. Vydala prvé Pravidlá slovenského pravopisu /1931/, v ktorých redaktor v. Vážný cieľavedome chcel zblížovať slovenčinu s češtinou. J. Škultéty podľa zásad S. Ozambela pokračoval v odmietaní cudzích prvkov v slovenčine. V tomto smere išli mladí slovenskí jazykovedci vedení H. Bartkom a časopise Slovenská reč najmä kritikou pravidiel. Teoretickú jazykovedu na vysokej úrovni pestovali v Jazykovednom sborníku. Opravené Pravidlá slovenského pravopisu vyšli až roku 1940. Po vojne obnovilo sa vydávanie Slovenskej reči v novom duchu. Vyšli aj tri ročníky jazykovedného sborníka a začal vychádzať Slovník spisovného jazyka slovenského /od roku 1946/. Po reorganizácii Matice slovenskej prestali pracovať vedec i odbory. Niektorí pracovníci prešli do Slovenskej akadémie vied, kde sa vydávali a vydávajú jazykovedné časopisy, nové Pravidlá /1953/, i Slovník slovenského jazyka. Matica slovenská dostala nové úlohy.

Prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.

/25. 6. 1988 - Donovaly/

Súčasný stav a perspektívy slovakistiky

Slavistika je v slovenskej jazykovede centrálny vedný odbor. Toto centrálné postavenie vyplýva z toho, že slova-

kistika komplexne skúma slovenský národný jazyk ako prvotný znak slovenského národa a utvára svojimi výsledkami východisko na teoretické zovšeobecnenie získaných poznatkov, na ich interpretáciu zo všeobecnojazykovedných pozícií, ako aj východisko na konfrontačný, respektíve porovnávací výskum slovenčiny s inými, príbuznými aj nepríbuznými jazykmi. Slovakistike sa preto venuje najväčší počet slovenských jazykovedcov a s jej pracovnými výsledkami pracujú aj tí, ktorých hlavné pole je mimo slovakistiky.

Spoločenské postavenie vedného odboru všeobecne a slovakistiky osobitne rozhodne netvorí to, koľko známych majú predstavitelia daného vedného odboru na vplyvných miestach. Spoločenské postavenie, spoločenskú autoritu si každý vedný odbor získava váhou svojich pracovných výsledkov, ich kvalitou, kvantitou, odpovedaním na potreby rozvoja vedy a spoločnosti, reagovaním na aktuálne otázky života vedy a spoločnosti. Pravdaže, veda je predovšetkým teória, explanácia faktov a javov, preto veda nemôže byť vlečená spoločnosťou, ale naopak, veda má spoločnosti ukazovať horizonty jej možností, jej rozvoja.

Výsledky nášho vedného odboru nachodia bezprostredné využitie v praxi - v tom sa stretá záujem spoločenskej praxe so záujmami nášho vedného odboru. Nejde tu iba o oblasť jazykovej kultúry, jazykovej výchovy, regulovania jazykovej praxe, ale aj o expertízne štúdie, slovníkové diela a syntetické práce, na ktoré všetky ostatné činnosti v odbo-

re bezprostredne nadväzujú.

Spojenie pracovných výsledkov slovakistiky so spoločenskou praxou je veľmi úzke predovšetkým v oblasti jazykovej výchovy, tvorby školských dokumentov a učebníc pre školy, v okruhu prekladateľskej a najmä redakčnej praxe, v ktorej sa priamo premietajú regulačné zásahy do spisovného jazyka ako systému, ale najmä do jeho používania. V tejto sfére má slovakistika aj najsilnejšiu spätnú väzbu, ktorá neraz značí aj konfliktné situácie medzi jazykovedcami a tvorivými používateľmi spisovnej reči, najmä prekladateľmi, publicistami a umelcami hovoreného aj písaného slova. Pri používaní spisovného jazyka badať protirečivé postoje jednotlivých používateľov spisovnej reči alebo ich skupín a už to ukazuje, že jazykovedci nemôžu nadviehať vo svojej regulačnej práci v okruhu spisovného jazyka používateľom, ale musia mať vlastnú koncepciu tejto činnosti a tú prezentovať. Pritom musia chrániť pole vedy pred amatérmi a pseudovedeckými predstavami o spisovnom jazyku a jeho fungovaní.

V slovakistike sme najmä za posledných štyridsať rokov dosiahli mnohé a sčasti aj pozoruhodné a vcelku dobré výsledky, na ktoré treba v súčasnosti nadväzovať a ďalej ich intenzívne rozvíjať nielen v doterajších, vychodených smeroch, ale aj, a to najmä v nových a nevykúšaných, lebo práve tie predstavujú naozajstné pole

pôsobenia vedy a otvárajú jej nové horizonty.

PhDr. Ján Kašala, DrSc.

/25. 6. 1988 - Donovaly/

K N I Ž N É N O V I N K Y

J. Horecký: Slovenčina v našom živote, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.